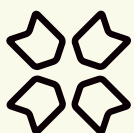

Guide

Guide för bibliotekens arbete med hbtq+

Svensk
biblioteksförning

År: 2026

Författare: Hanna Olsson, Emma Karlsson och Eleonor Pavlov

Grafisk form: A. Olas

Foto: Anders Ebefeldt

Innehåll

Förord	4
Inledning.....	5
Vad är hbtq+?.....	6
Normer och samhälle.....	7
Minoritetsstress och mikroaggressioner.....	9
Kort hbtq+-historia	11
Att arbeta med hbtq+-frågor på bibliotek.....	13
Det fysiska biblioteket.....	20
Det digitala biblioteket.....	30
Programverksamhet och andra publika aktiviteter.....	36
Risk- och konsekvensanalys vid arbete med hbtq+-frågor	39
Taxonomi för hbtq+-arbete på bibliotek.....	42
Slutord.....	45
Bilaga	
Skolbibliotekens arbete med hbtq+	47

Förord

Vid årsmötet 2025 röstade medlemmarna i Svensk biblioteksförning igenom en motion om att genomföra en kraftsamling mot utsatthet och diskriminering på bibliotek. Det var en viktig motion, eftersom den sätter fingret på bibliotekens roll i samhället. Biblioteken har i uppdrag genom bibliotekslagen att vara en plats och en verksamhet för alla, men vi vet att det kan finnas utmaningar kring detta ibland. Därför behöver vi tillsammans kraftsamla, så att både besökare och personal känner sig hemma på biblioteken.

Att expertnätverket för HBTQ+-frågor nu uppdaterar föreningens HBTQ+-guide är en viktig pusselbit i det arbetet. Guiden ger medlemmar en större möjlighet att fundera över sin dagliga verksamhet, och vilka åtgärder man själv kan vidta för att bli en ännu mer välkomnande miljö och verksamhet.

Särskilt glädjande är det att guiden nu innefattar en bilaga om att arbeta med HBTQ+-frågor på skolbibliotek. Förra året, från och med 1 juli 2025, fick landets skolelever lagstadgad rätt till ett skolbibliotek bemannat med utbildade bibliotekarier. Det betyder att det kommer att finnas fler möjligheter att kraftsamla även på skolbiblioteken, och då blir den specifika guiden ett viktigt redskap i arbetet.

Sedan 2021, när den första versionen av guiden togs fram, har samhället sett en utveckling där mänskliga rättigheter och demokrati utmanas, och i värsta fall försvagas. Det gäller även HBTQ+-personers rättigheter. Om biblioteken på riktigt ska vara en plats för alla behöver vi driva ett aktivt arbete med frågorna, och där är min förhoppning att guiden kan fungera som inspiration såväl som ett konkret verktyg.

Svensk biblioteksförning vet att bibliotek är, och har, en kraft för förändring.

Silvia Ernhagen
Generalsekreterare
Svensk biblioteksförning
Stockholm, maj 2026

Inledning

I bibliotekslagen (2013:801) står att biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling och att "Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla". Genom ett aktivt och medvetet arbete med inkludering kan biblioteken skapa miljöer och verksamheter där så många som möjligt känner sig bekräftade och trygga. Homo-, bi- och transfobi och dess konsekvenser är ett hot mot demokratin och något som berör alla, inte enbart hbtq+-personer. Bibliotek som offentlig och demokratisk institution måste stå upp för allas lika värde och motverka diskriminering.

Att arbeta med hbtq+- och inkluderingsfrågor är en självklar del av bibliotekens arbete. Hur det görs kan däremot skilja sig mellan olika bibliotek. Verksamhetens form, organisationens storlek och personalens förkunskaper är faktorer som kan påverka. Gemensamt är dock att hbtq+-arbete är kvalitetshöjande för bibliotekets verksamhet i stort.

Den här guiden kan användas som ett stöd för bibliotekspersonal över hela landet för att inkludera hbtq+-perspektivet i verksamheten. Arbetet med hbtq+-frågor är en del av bibliotekens arbete för att främja lika rättigheter, motverka diskriminering och skapa en mer tillgänglig och trygg verksamhet.

Hanna Olsson, Emma Karlsson och Eleonor Pavlov

Stort tack till alla som bidragit till skriftens innehåll via workshoppar, nätverksträffar, mejllistan och på andra sätt, både till den första versionen och uppdateringen. Extra stort tack till alla som har delat med sig av de händelser som ligger till grund för citaten i texten och till Folkbiblioteken i Lund som har låtit oss använda formuleringar från deras utbildning om bibliotek och hbtq+. De delar som fokuserar specifikt på skolbibliotek utgår från den kompletterande skolbiblioteksguide Malin Svensson, Ruby Videla och Jesper Vargentass har gjort i samarbete med Expertnätverket för skolbibliotek. Deras guide finns bifogad som bilaga.

Expertnätverket för bibliotekens arbete hbtq+

Svensk biblioteksförnings expertnätverk för bibliotekens arbete med hbtq+ arbetar för att höja bibliotekens hbtq+-kompetens och hur homo- och bisexuella, transpersoner samt queera identiteter och uttryck på ett självklart sätt kan inkluderas i biblioteksverksamheten. Nätverket vill verka för att lyfta frågan om allas, såväl besökarens som personalens, rätt att känna sig välkomna och inkluderade. Det ingår i bibliotekens folkbildande, kulturfrämjande och demokratifrämjande uppdrag att arbeta för individernas lika värde och rätt samt att motverka fördomar och diskriminering.

Vad är hbtq+?

Hbtq+ är ett paraplybegrepp som innefattar olika perspektiv på könsidentitet, sexuell läggning, relationer och sexuell praktik. Även andra varianter används, till exempel hbtq, hbtqi och hbtqia, vilket speglar att det är ett område som ständigt förändras och utvecklas. Gemensamt för de perspektiv som ingår är att de på något sätt är normbrytande och osynliggjorda.

Några av de vanligaste begreppen som brukar ingå:

Homosexualitet och bisexualitet handlar om sexuell läggning, alltså vem någon har förmågan att bli kär i eller attraherad av.

Trans handlar om hur någon definierar och uttrycker sitt kön. Transpersoner önskar att inte alls eller delvis identifiera sig med det kön de har tilldelats vid födseln. Även ickebinära personer kan inkluderas i begreppet. En person som identifierar sig som mellan, bortom eller med båda könskategorierna kvinna/man kan kalla sig **ickebinär**.

Queer kan röra sexuell läggning, könsidentitet, relationer och sexuell praktik, och kan också vara ett uttryck för ett kritiskt förhållningssätt till rådande normer.

Intersexvariationer är medfödda tillstånd i vilka könskromosomerna, könskörtlarna (testiklar eller äggstockar) eller könsorganens utveckling är atypisk. Det går att vara intersex och man, kvinna eller något annat.

Asexualitet är ett samlingsbegrepp som kan innefatta exempelvis personer som aldrig, eller under en period inte, känner sexuell attraktion, men begreppet kan användas på olika sätt av och för de som identifierar sig med begreppet.

Normer och samhälle

Vad är normer och hur fungerar de?

Normer kan beskrivas som oskrivna regler i samhället som vi behöver förhålla oss till. Hela vårt samhälle genomsyras av normer, som avgör hur vi agerar som grupp. Många normer kan vara positiva och underlätta för oss, men normer kan också vara begränsande och, i vissa fall, till och med skadliga. Att bryta mot normer kan innebära en risk, och de av oss som agerar normbrytande kan stämplas som “onormala” och bli socialt bestraffade.

Normer är inte beständiga, utan kan variera över tid och i olika sammanhang. Det kan göra normer svåra att navigera, men det betyder också att normer kan förändras.

Normer kan vara svåra att se, men språket kan ge ledtrådar till vad som är norm. Det som är norm behöver inte förtydligas, det är alltid underförstått. Vi kan se det bland annat när det gäller många idrotter. Det manliga är normen och när vi använder de neutrala orden “fotboll” eller “ishockey” är det oftast självklart att vi pratar om herridrott. Om vi istället vill prata om damidrott är det nödvändigt att lyfta det specifikt och säga “damfotboll” eller “damhockey”.

Normer är ofta kopplade till hierarkier där det finns en maktobalans. Det gäller till exempel normer kopplade till etnicitet, kön, genus, funktionsvariationer, klass, ålder, sexualitet och religion. Dessa normer är inte isolerade från varandra, utan samverkar. Med hjälp av ett intersektionellt perspektiv går det att undersöka och analysera dessa maktrelationer och hur de påverkar oss.

Intersektionalitet

Intersektionalitet är ett begrepp som kommer från engelskans “intersection” som betyder skärningspunkt eller vägkorsning. Ett intersektionellt perspektiv handlar om att synliggöra och undersöka hur olika maktordningar, till exempel etnicitet, kön och sexualitet, skapas, samverkar och upprätthålls i förhållande till varandra.

Varje person kan av omgivningen sorteras in i flera grupper på samma gång, och detta påverkar våra förutsättningar att få våra rättigheter tillgodosedda. Exempelvis är förutsättningarna för en svart homosexuell kvinna annorlunda än för en vit homosexuell kvinna, även om de har samma sexuella läggning och könsidentitet.

Normer och hbtq+

Hetero- och cisnormerna är två av de normer som har störst påverkan när det gäller kön och sexualitet. Heteronormen handlar om att alla människor antas vara heterosexuella. Cisnormen handlar om att det anses möjligt att bestämma en persons kön utifrån hur hen

ser ut, klär sig eller betar sig, eller utifrån de könsorgan som är synliga vid födseln. Det finns också en tvåkönsnorm, som handlar om att det enbart finns två kön, och att dessa kön är åtskilda och självklara.

Bara under det senaste seklet har vi över hela världen kunnat se stora förändringar när det gäller normer kring hbtq+. Till exempel är homosexualitet numera avkriminaliserat i de flesta länder. Allt fler länder tillåter homosexuella att gifta sig, några länder har infört ett tredje juridiskt kön och en del även möjligheten att själv bestämma kön. Många länder har också lagar för att skydda hbtq+-personer från att utsättas för kränkningar och diskriminering. Samtidigt finns det fortfarande länder där homosexuella kan dömas till dödsstraff på grund av sin sexualitet, och vi kan på många ställen se en tillbakagång där sådant som tidigare har varit accepterat nu ifrågasätts.

Minoritetsstress och mikroaggressioner

De av oss som tillhör en minoritetsgrupp utsätts oftare för diskriminering och kränkningar än andra. Det kan handla om blickar, frågor och kommentarer som på olika sätt påminner en person om att hen inte tillhör normen. Den här sortens utsatthet kan leda till det som kallas minoritetsstress. Ordet syftar på den mekanism som skapar en konstant förhöjd stressnivå kopplad till diskriminering eller risk för diskriminering. Det är något utöver den stress som alla personer, oavsett gruppstillhörighet, ibland kan uppleva. Minoritetsstress innebär inte alltid att du faktiskt utsätts för angrepp, utan det handlar om den förhöjda risken att bli utsatt där den drabbade hamnar i ett läge där hen är i ständig beredskap. Att vara utsatt för minoritetsstress ökar risken för både fysisk och psykisk ohälsa.

Mikroaggressioner är en sorts subtila angrepp riktade mot personer som tillhör en minoritetsgrupp. Det kan vara svårt för utomstående att upptäcka och förstå mikroaggressioner eftersom de kan vara så otydliga att inte ens den som blir utsatt lägger märke till dem i stunden. Ofta görs det omedvetet, utan syfte att skada, och till och med välmenade komplimanger kan innebära en mikroaggression då det befäster att någon avviker från normen. Ett exempel kan vara: "Aha, du är trans, vad spännande, jag vill gärna lära mig mer om vad det innebär". Mikroaggressioner sker sällan endast vid enstaka tillfällen, utan är en del av ett större, negativt mönster. Att vid ett tillfälle råka ut för något som befäster att du bryter mot normen behöver inte få stora konsekvenser, men om samma eller liknande saker inträffar många gånger sliter det mer.

“Fyra ungdomar kliver in genom bibliotekets dörrar, pratades högljutt. Jag hälsar på dem när de slår sig ner i några fåtöljer. De ser snabbt regnbågsfärgerna på mitt nyckelband och mitt korta hår.

En av dem flinar och knuffar till den andra med armbågen, och säger högt: ‘Jag är faktiskt bög,’ säger han och brister ut i skratt: ‘Jag gillar att ta på killar ibland.’

En annan hakar på, och ropar frågande till dig ‘du, vad är ditt pronomen? Är du gay eller?’. Den tredje säger ‘jag är en sådan där hen’. Alla skrattar.”

Mikroaggressioner eller negativa kommentarer kan drabba både personal och besökare. Som personal är det bra att vara redo att kunna gripa in. Samtal i biblioteksrummet kan uppfattas även av personer som inte är involverade i samtalet. För att bidra till en tryggare miljö är det viktigt att ha en rutin för hur sådant ska bemötas. Ett exempel kan vara att ta fram en färdig kort text som förmedlar bibliotekets hållning. Denna kan med fördel användas även i fler sammanhang, som i tryckt material och jobbbannonser. Ju mer den används, desto lättare blir det att med ryggradsreflex tydligt markera att biblioteket är en plats där vi respekterar varandra.

Demonstration för homosexuellas rättigheter på Trafalger Square i London 1972. [Från LSE Library](#) Public domain.

Kort hbtq+-historia

Rättigheter för hbtq+-personer har inte alltid varit en självklarhet, utan är resultatet av organisering, aktivism, påtryckningar och opinionsbildning genom åren. Stora framsteg har gjorts, men utvecklingen har också drabbats av bakslag. För att förstå vår samtid behöver vi känna till vår historia. Genom att titta på sådant som hänt tidigare kan vi få djupare insikt i de normer och strukturer som finns idag och hur samhället är i ständig förändring.

Stonewallupproret i Greenwich Village, New York, den 28 juni 1969 brukar beskrivas som starten för den moderna priderörelsen. Upproret växte fram ur en aktiviströrelse som ville arbeta för alla människors lika värde och frihet, med krav på inte bara tolerans utan också acceptans, för alla hbtq+-personer. Två viktiga personer under Stonewallupproret var transpersonerna Marsha P. Johnson och Sylvia Rivera som båda drev hbtq+-frågor med utgångspunkt i viktiga perspektiv som rasism, klass och transpersoners rättigheter. I Sverige har hbtq+-rörelsen bland annat arbetat för politiska förändringar som att avskaffa homosexualitet som sjukdomsdiagnos, möjlighet för samkönade att gifta sig samt avskaffandet av steriliseringskrav vid könsbekräftande behandling.

Här följer en kort överblick över viktiga årtal i Sveriges och världens historia.

Några viktiga årtal i Sverige:

- 1944 – Homosexualitet avkriminaliseras, men klassas istället som en sjukdom.
- 1950 - Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (RFSL) bildas.
- 1979 – Socialstyrelsen avskaffar homosexualitet som sjukdomsdiagnos. Sverige är första land i världen att göra detta. Homosexuell läggning (senare ändrat till sexuell läggning) läggs till listan över förbjuden diskriminering.
- 1995 – Samkönade par får juridisk möjlighet att registrera partnerskap.
- 2003 – Registrerade partner får provas som adoptivföräldrar. En ny sambolag träder i kraft. Den omfattar både samkönade och olikkönade förhållanden.
- 2005 – Möjlighet för samkönade att få assisterad befruktning.
- 2009 – Socialstyrelsen avskaffar transvestism som sjukdomsbegrepp.
- 2009 – Äktenskapsbalken görs könsneutral.
- 2013 – Steriliseringskrav avskaffas vid ändrad könstillhörighet.
- 2024 – En ny könstillhörighetslag som ersätter den från 1972 röstas igenom. Lagen gör det enklare att ändra juridiskt kön för personer över 18 år och för personer över 16 år med målsmans godkännande.

Några viktiga årtal internationellt:

- 1969 – Stonewallupproret
- 1970 – Den första Pridefestivalen arrangeras i New York. Festivalen börjar som en minnesdag för Stonewallupproret året innan.
- 1990 – homosexualitet tas bort ur WHO:s klassificering (ICD-10) och organisationen konstaterar i detta sammanhang att homosexualitet inte är en störning.
- 2016 – FN:s råd för mänskliga rättigheter, UNHRC, röstar för en historisk resolution om skydd mot våld och diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet.

Att fundera på

- Hur gör vi för att alla ska känna sig välkomna och inkluderade på biblioteket? Vad signalerar det fysiska och digitala biblioteksrummet?
- Vilka normer förmedlar vi på biblioteket?
- Vilka möjligheter och forum finns till erfarenhetsutbyte inom hbtq+-frågor och normkritik?
- Vilka normer finns på vår arbetsplats?
- Utgår vi ifrån en heteronorm på vår arbetsplats? Om ja, på vilket/vilka sätt/vid vilka tillfällen?
- Det finns sju diskrimineringsgrunder. Tänker vi på dessa när vi arbetar med tillgänglighet på arbetsplatsen? Tänker vi på alla eller glömmer vi någon?
- Vid vilka tillfällen använder vi pronomen på arbetsplatsen? När vi pratar om låntagare? Kollegor? Finns det tillfällen då detta kan vara problematiskt?
- Är det laddat att prata om hbtq+-frågor på arbetsplatsen? Varför/varför inte?

Att arbeta med hbtq+-frågor på bibliotek

Arbetet med hbtq+-frågor på bibliotek kan se väldigt olika ut beroende på till exempel bibliotekens storlek och budget. Vilken sorts bibliotek det gäller påverkar också, exempelvis har ett folkbibliotek andra utmaningar än ett skolbibliotek. Ett lärosätesbibliotek har i sin tur helt andra förutsättningar. Det finns inte ett arbetssätt som är självklart bättre än alla andra, testa gärna flera olika metoder och arbetssätt. Det bästa sättet är det som passar just det egna bibliotekets verksamhet.

Organisationens ansvar

Bibliotekets hbtq+-arbete bör drivas av organisationen som helhet och inte av enskilda individer. Ansvaret för att personal får utbildning om hbtq+-frågor ligger på ledningen. För att kunna föra upp frågan på organisatorisk nivå är det bra att utgå från de styrdokument som biblioteket måste ta hänsyn till. Utöver bibliotekslagen finns flera styrande dokument som reglerar bibliotekens verksamhet, även när det kommer till inkluderingsarbete. Till exempel kommunövergripande strategidokument, policy för lika villkor vid lärosätet eller lokala biblioteksplaner. Det går också att få stöd i diskrimineringslagen (2008:567) som gäller inom alla offentliga instanser i samhället när anställda möter allmänheten.

Erfarenheter visar att det är en fördel om hbtq+-arbetet förankras i hela personalgruppen, inklusive ledningen, så att alla känner sig trygga med att bemöta frågor från användare. Diskutera på vilka sätt du kan arbeta på just ditt bibliotek för att uppfylla de krav och direktiv som finns i lagar och styrdokument när det gäller likabehandlingsarbete och frågor som rör diskriminering. Lyft att arbetet med hbtq+-frågor är en självklar del i detta.

Utbildning inom hbtq+-frågor

Idag finns det många olika sätt att arbeta med hbtq+-frågor. Det går att anlita en eller flera externa aktörer, till exempel RFSL (Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter), för en större utbildningsinsats. Sådana satsningar kan vara kostsamma både när det gäller tid och pengar, men en klar fördel är att en större insats ger en stadig grund för hela organisationen.

Det är också möjligt att genomföra utbildningar i mindre skala med enstaka föreläsningar och workshoppar på det egna biblioteket. Numera finns dessutom flera digitala föreläsningar och utbildningar, vissa till och med tillgängliga helt utan kostnad för användaren. Ett exempel är den utbildning om bibliotek och hbtq+ som Folkbiblioteken i Lund har skapat i samarbete med Digiteket.

I många kommuner finns det andra verksamheter som också arbetar med hbtq+-frågor, och inkluderingsarbete är något som HR-avdelningen i en kommun ska arbeta med. Det kan vara både intressant och givande att samarbeta med personer utanför biblioteket.

”Några ungdomar som var mycket på skolbiblioteket sa att det var trist att det inte fanns någon verksamhet för hbtq+-personer i deras ålder. Tillsammans med fritidsgårdarna i kommunen, kulturförvaltningen och folkbiblioteket skapade vi ett queer-häng för ungdomar där vi hade boktips och filmvisningar.”

Det viktigaste när det gäller utbildning är att tänka på syfte och mål. Kanske är det ett visst område som behöver lyftas, kanske är syftet att alla i personalen ska ha så stor kunskap om hbtq+-frågor att det ska genomsyra verksamheten. I det första fallet skulle det kunna räcka med en föreläsning med efterföljande diskussion, medan det i det andra fallet behövs mer omfattande insatser. Anpassa utbildningarna efter de behov och önskemål som finns på biblioteket.

”Vi anlidade en föreläsare som är forskare inom sociologi. Föreläsningen var visserligen innehållsrik, men väldigt akademisk. Efteråt påtalade många kollegor att det är svårt att använda sig av det hen sa i det dagliga arbetet. De hade önskat möjlighet att diskutera det mer konkret kopplat till verksamheten.”

Det är så klart önskvärt att all personal deltar vid utbildningstillfällena, men ibland är det inte möjligt. Då kan det vara aktuellt att fundera på alternativa möjligheter att sprida kunskap. Kanske är det möjligt att filma en föreläsning så att den går att titta på digitalt under tiden eller i efterhand. Kanske är det möjligt att någon av de som var med under utbildningen kan informera sina kollegor på en arbetsplatsträff eller i en mindre grupp. Sådana mer interna insatser är också bra för att introducera nyanställda och vikarier. Det kan dessutom vara ett utmärkt tillfälle för de som har varit med längre att friska upp minnet och lära sig något nytt.

Använd styrdokumentet

För att ge styrka och stabilitet åt hbtq+-arbetet över tid behöver frågan inkluderas i de lokala styrdokumentet. En specifik hbtq+-handlingsplan kan vara ett sätt att i ett uppstartsarbete få syn på vad som behöver uppmärksammas. På lång sikt är det dock fördelaktigt att hbtq+-perspektivet inkluderas i de mer allmänna verksamhets- eller aktivitetsplanerna. Många gånger kan det till och med vara en fördel att inte ha en separat plan och istället låta hbtq+-perspektivet genomsyra allt arbete. Även i mer specifika planer, som till exempel medieplaner eller sådana som rör marknadsföring, kan det vara relevant att få in det perspektivet.

”På vår arbetsplats jobbade vi med en ny handlingsplan. Förslaget till planen var väldigt genomarbetat och innehållet kändes både aktuellt och relevant. Men när vi diskuterade förslaget uppmärksammade en kollega att vi inte alls hade med något kring hbtq+-frågor, trots att det är ett fokusområde för våra bibliotek.”

Det är lätt att tänka att alla ändå arbetar med inkludering och lika villkor och att det därför är onödigt att explicit lyfta det. Men för att säkerställa arbetet behöver det synliggöras. Att hbtq+-arbetet konkretiseras gör det också till en verksamhetsfråga och inte något som ska drivas enbart av ett fåtal engagerade personer. Styrdokument ger frågan legitimitet.

Arbetsgrupp eller ansvarig

Att utse en hbtq+-arbetsgrupp är ett annat sätt att säkerställa att arbetet med hbtq+-frågor inte bygger på enstaka personers engagemang. Deltagarna i gruppen kan ge varandra stöd och driva arbetet tillsammans. I en liten organisation kan det också finnas anledning att hitta nätverk utanför den egna verksamheten, till exempel genom att samarbeta med bibliotek i andra kommuner, eller med andra verksamheter i samma kommun. Är verksamheten en del av en större organisation, exempelvis ett skolbibliotek eller ett universitetsbibliotek, är det en fördel om arbetet kan göras i samarbete med andra funktioner.

Hur många som ska ingå i gruppen beror på verksamhetens storlek och hur det är tänkt att gruppen ska arbeta. Ingår flera bibliotek eller enheter i samma organisation är det bra att se till att så många som möjligt av dessa är representerade. Försök också få till en spridning när det gäller yrkeskategorier.

”På vårt bibliotek består hbtq+-gruppen av en person från varje enhet. Vi har fyra möten per år. Mötesdatum finns nedtecknade i vår gemensamma möteskalender så att våra kollegor vet när vi har möten och kan skicka med frågor som de tycker att vi ska ta upp. Vi skickar ut länk till mötesanteckningar i vårt nyhetsbrev.”

I en liten organisation kan det vara svårt att få ihop en grupp. Då kan det passa bättre att utse en ansvarig person. Låt gärna ansvaret rotera, till exempel termins- eller årsvis, och om den som för tillfället är ansvarig avslutar sin anställning måste naturligtvis en ny person utses.

Hur gruppen eller den ansvariga ska arbeta kan variera. Det kan handla om ett mer strategiskt arbetssätt, men det kan också vara att genomföra konkreta saker som till exempel planera utbildnings- eller diskussionsträffar eller sammanställa boktipslistor. En uttalande, gärna nedskriven, plan för vad som förväntas underlättar arbetet. Det kan också vara en fördel att ha en kontaktperson i ledningsgrupp eller liknande.

Oavsett om det är en grupp eller en ensam ansvarig behöver det finnas rutiner för hur resten av arbetsgruppen informeras om och inkluderas i arbetet. Är det en grupp är det bra att ha ett bestämt antal möten per år och kommunicera ut datum för dessa i resten av personalgruppen så att de kan skicka med eventuella frågor. Skicka också gärna ut mötesanteckningar efteråt så att alla hålls uppdaterade om vad gruppen arbetar med. På en mindre arbetsplats kan arbetsplatsträffar eller liknande vara ett bra forum för information.

I en organisation, oavsett hur stor eller liten den är, behövs det återkommande information om vilka mål som ska arbetas med och varför det är viktigt. Därför är det bra att arbetsgruppen har rutiner för hur de ska nå ut i organisationen. Information eller dialog på arbetsplatsträffar är, som tidigare nämnts, ett bra sätt, men även att tipsa om hbtq+-litteratur, evenemang och annat i interna kanaler är bra för att hålla frågan levande. Tips på fortbildning eller aktuella händelser kan skickas ut i interna nyhetsbrev, och om det finns en digital plattform för att sprida information kan den fungera väl för att till exempel sprida goda exempel på lyckade program eller information om fortbildningar som arbetsgruppen deltagit i. En tydlig rutin kring vad man vill kommunicera, och till vem, kan göra att frågan känns levande utöver mål och uppdrag.

Arbetsmiljö och arbetsplats

Arbetsmiljö

Ofta är besökarna i fokus när det gäller arbete med tillgänglighet och inkludering. Det är viktigt att komma ihåg att arbetet med hbtq+-frågor också handlar om att skapa en trygg arbetsmiljö där alla medarbetare känner sig respekterade och sedda. En bra utgångspunkt är att tänka att "alla finns i rummet", det vill säga att personer som själva är hbtq+-personer eller har närstående som är det finns representerade på arbetsplatsen. Ett bra arbetsklimat skapar trygghet och minskar risken för att dessa personer ska utsättas för minoritetsstress.

"Jag hörde två av mina kollegor diskutera i fikarummet varför vi har skapat en regnbågshylla: 'Jag tycker att det här hbtq+ får väldigt mycket plats, det är ju också vissa som så att säga arbetar i egen sak med de här frågorna. Varför ska vi fira pride på biblioteket egentligen? Varför firar vi inte lika gärna vänsterhäntas dag, det känns ju lika rimligt.' Jag kände mig inte bekväm att gå in i samtalet, men det var skönt att kunna gå och prata med min chef efteråt och att hen tog det på allvar."

Chefens roll i hbtq+-arbetet

Arbetet med hbtq+-frågor är en given del i bibliotekets övriga arbete med inkluderings- och rättighetsfrågor. Den som är chef har därför en viktig roll, och det går att få tydligt stöd i bland annat lagstiftningen om aktiva åtgärder mot diskriminering. Att arbeta med dessa frågor är utvecklande för både enskilda medarbetare och personalen som grupp. Det bidrar till en bra arbetsmiljö och höjer kvaliteten på verksamheten i stort.

Arbetsuppgifterna kan vara utmanande på olika sätt. Den som är chef kan påverka arbetet mycket genom att själv vara engagerad i frågorna och aktivt delta i arbetet. Genom att vara

påläst inom hbtq+-frågor kan chefen vara ett positivt stöd till medarbetarna. Kunskap gör det också lättare att själv kunna hantera problem som kan uppstå, och att se till att personalen känner sig trygg med att besvara frågor och hantera eventuell kritik i samband med hbtq+-aktiviteter på biblioteket.

I samband med aktivt hbtq+-arbete kan det ibland uppkomma intern kritik, ifrågasättande och diskriminerande "fikarumssnack". Det finns möjlighet att förebygga detta genom utbildning och möjlighet till diskussion och reflektion i en trygg miljö. En viktig del i detta arbete är att personal, inklusive nyanställda, får möjlighet till grundläggande utbildning inom hbtq+-frågor och information om hur biblioteket arbetar med dessa frågor.

"En av mina anställda berättade för mig att den lilla bordsflaggan som brukar stå i regnbågshyllan är hissad på halv stång. Samma person har också tidigare uppmärksammat att böckerna som skyltas i hyllan ibland har ställts med fronten inåt och att regnbågsmärkningen har plockats bort från vissa böcker. Vi tar upp detta på nästa personalmöte och alla får i uppgift att hålla extra koll på den delen av biblioteket för att försöka se till att det inte upprepas."

Hbtq+-aktiviteter på biblioteket

Som chef är det viktigt att vara delaktig när biblioteket planerar hbtq+-aktiviteter, både i planeringsfas, genomförande och uppföljning. Chefen behöver vara tydlig med att hen står bakom och stöttar personalen i de aktiviteter som planeras och att hen inte kommer att kompromissa om det skulle komma negativa reaktioner från exempelvis politiker och allmänhet. Som stöd i detta arbete finns diskrimineringslagstiftningen och bibliotekets styrdokument. Det kan vara bra att det är tydligt vad som är chefens roll ifall biblioteket behöver bemöta olika typer av kritik.

För chefen att fundera över vid hbtq+-aktiviteter

- Hur ska kommunikationen fungera mellan dig och din personal inför, under och efter aktiviteten?
- På vilket sätt ska medarbetare hantera olika situationer som kan uppkomma inför och under aktiviteten?
- Vem ska sköta eventuella kontakter med media?
- Hur hanteras eventuella kommentarer i sociala medier?

Ibland förekommer mer tydliga hotbilder i samband med hbtq+-aktiviteter och det är därför viktigt att den som är chef ser till att rutinerna kring hot, våld och vandalisering är tydliga och kommunicerade till hela personalen. Det kan vara bra att kunna se ett mönster av händelser, exempelvis mindre vandaliseringar av hbtq+-skyltning, som också kan uppfattas som hotfull, både för de som arbetar med skyltningen och för personer som besöker den. Chefen behöver därför vara uppmärksam på de anställdas signaler. Även små incidenter måste tas på allvar och dokumenteras.

Att fundera på

- Vilken hbtq+-kompetens finns i verksamheten där jag jobbar?
- Finns det en plan för hbtq+-arbete på mitt bibliotek? Är hbtq+-perspektivet inkluderat i verksamhetens styrdokument?
- Hur motverkas kränkningar och diskriminering på arbetsplatsen och i bibliotekets verksamhet?
- Vilken typ av stöd, utbildning, inspiration eller råd behövs för att lyfta och synliggöra hbtq+-perspektivet?

Det fysiska biblioteket

Det finns många sätt att synliggöra hbtq+-perspektivet i det fysiska biblioteket. Det kan till exempel handla om att skylta med hbtq+-medier eller att sätta upp regnbågsflaggor. Titta runt i lokalerna. Vilka perspektiv syns? Vilka syns inte? Hur ser det ut på de affischer och skyltar som finns uppsatta i biblioteksrummet? Tänk på att även små saker kan göra stor skillnad!

Bibliotekskort

Även om alla biblioteksbesökare i det fysiska rummet inte är låntagare har många ändå ett biblioteks- eller lånekort. Tidigare var det ofta standard att antingen ange kön i samband med registrering eller att systemet automatiskt hämtade det utifrån personnummer. Numera är det ofta möjligt att låta personen välja, speciellt om hen själv fyller i sina uppgifter online. I vissa bibliotekssystem registreras inte kön alls, och det kan också vara möjligt att själv välja annat namn än det som är registrerat hos Skatteverket.

“En låntagare tackade mig för att hen inte var tvungen ange kvinna eller man när hen skulle göra lånekort.”

Det kan i många fall anses onödigt att registrera personers kön, men det används i nuläget fortfarande i den biblioteksstatistik KB årligen sammanställer. I den statistiken definieras personer med jämn siffra som näst sista siffra i personnumret som kvinnor, och personer med ojämn siffra som näst sista siffra i personnumret som män. Låntagare som specifikt har angett kön utöver man eller kvinna, institutioner samt personer som saknar personnummer hamnar i en kategori tillsammans.

Det finns så klart flera skäl till att byta personnummer, men i hbtq+-sammanhang är det framför allt aktuellt för transpersoner. Hur bibliotekssystemen hanterar ändrade personuppgifter varierar. Namnbyten och nya adresser hämtas ofta automatiskt från register kopplade till Skatteverket. När någon byter personnummer uppdateras det däremot inte alltid per automatik. Det är bra att ha koll på vad som gäller i det system som används på just ditt bibliotek, samt att ha rutiner för hur ni hanterar detta.

“En låntagare kom in och sa att hen inte kunde använda sitt bibliotekskort. När jag kollade i systemet såg jag att personen var spärrad på grund av nytt personnummer. Låntagaren hade både sitt gamla och nya id-kort med sig så vi kunde lätt uppdatera manuellt.”

Om personen som byter personnummer väljer att ansöka om sekretessmarkering av sitt gamla personnummer kan samtliga personuppgifter försvinna från låntagarkontot. Det kan därför vara bra att ha en rutin för att manuellt spärra dessa konton, om det inte sker automatiskt, eftersom det annars inte finns några kontaktuppgifter. Ta också beslut om vad som behövs för att låsa upp kontot. Om personen har två id-kort med respektive personnummer finns tillräcklig information, men det går också att bestämma att det räcker med id-kort kopplat till ett av numren i kombination med registerutdrag från Skatteverket som bekräftar bytet.

Regnbågsflaggan

Regnbågsflaggan, eller prideflaggan som den också kallas, skapades i San Francisco 1978 av gayaktivisten Gilbert Baker. Syftet var att skapa en ny symbol för hbtq+-rörelsen, en symbol skapad inom rörelsen. Från början hade flaggan åtta ränder med färgerna rosa för sexualitet, röd för liv, orange för helande, gul för sol, grön för naturen, blå för konst, indigo för harmoni och violett för anden. Redan i slutet på 1970-talet reviderades flaggan vid flera tillfällen för att slutligen bli den version vi är bekanta med idag med sex färger: röd, orange, gul, grön, blå, lila.

“Flera personer har kommit fram och sagt att det är så fint i biblioteket med alla regnbågsflaggor.”

Genom åren har det tagits fram många olika flaggor, allt eftersom nya identiteter utforskas. Det finns bland annat flaggor för lesbiska, bisexuella, pansexuella, demisexuella, transpersoner eller intersex. Flaggorna kan också ändras eller uppdateras. Ett exempel är den så kallade New Pride-flaggan, som utöver de vanliga regnbågsränderna även har svarta och bruna ränder för att uppmärksamma frågor som rör svarta och bruna hbtq+-personer samt vita, ljusrosa och ljusblå ränder för att uppmärksamma transpersoner. Det finns även varianter som används för att lyfta andra specifika perspektiv och grupper.

Flaggorna kan användas på många olika sätt, men gemensamt är att de speglar olika identiteter. Hur, när och vilka flaggor som ska användas på biblioteket är en viktig diskussion att ha på arbetsplatsen. Att sätta upp en regnbågsflagga i bibliotekslokalen skickar signaler till både personal och besökare om att det i verksamheten finns kunskap om hbtq+-frågor, och att det är en plats där besökare och personal får vara sig själva och känna sig trygga.

“Vid den senaste prideskyltningen på universitetsbiblioteket såg jag två tjejer som stolt tog varandra i handen när de hade passerat regnbågsflaggan.”

Regnbågsflaggor kan finnas i många olika former på bibliotek. Det kan vara allt från små klistermärken på bokryggar till stora fasadflaggor. Oavsett vilken sorts flaggor som används kan dessa ifrågasättas, både internt och utifrån. Det behövs kunskap hos bibliotekets anställda och ledning kring flaggans betydelse för att kunna försvara den även när användandet av den ifrågasätts. Det behöver också finnas en medvetenhet kring varför

flaggan används, oavsett om det är en del av ett bredare värdegrundsarbete inom organisationen eller ett mer riktat hbtq+-arbete.

“Jag hade på mig mitt regnbågsrandiga nyckelband när en ung besökare kom fram och sa att det var fint. Hen hade själv regnbågspins på sin jacka och jag tänkte att det nog inte bara var det estetiska som hen kommenterade. Det kändes fint.”

Regnbågsflaggan är i allra högsta grad politisk, men den är inte en symbol för endast ett parti eller en specifik politisk rörelse. Att använda regnbågsflaggan är ett politiskt ställningstagande på samma sätt som allt annat arbete med demokrati och mänskliga rättigheter, något som självklart ryms inom bibliotekens demokratiska uppdrag. Flaggan blir extra viktig som symbol när hbtq+-personers rättigheter ifrågasätts i samhället. Om flaggan först sätts upp och sedan plockas bort, exempelvis efter påtryckningar, kan det skapas en osäkerhet kring bibliotekets värderingsgrund och vissa kan till och med känna sig både osynliggjorda och otrygga. Detta gäller både för anställda på biblioteket och bibliotekets användare.

Regnbågsflaggor på bibliotek

Att sätta upp en regnbågsflagga i biblioteksrummet innebär att biblioteket och bibliotekets anställda står bakom följande värderingar:

- Vi erkänner att hbtq+-personer har samma rättigheter som hetero- och cispersoner.
- Vi erkänner att hbtq+-personer har varit och fortfarande är en utsatt grupp som har svårare att utöva sina rättigheter och vi stöttar strävan efter lika rättigheter.
- Vi erkänner att hbtq+-personer är en grupp som ofta osynliggörs och vill stötta genom att synliggöra.
- Vi kopplar ihop vårt demokrati- och tillgänglighetsuppdrag med att arbeta med aktiv inkludering av grupper som vi ser behöver det.
- Hbtq+-personer är välkomna och biblioteket arbetar för att alla ska känna sig trygga.

[Elliott Edberg, RFSL utbildning, Föreläsning om regnbågsflaggor och hbtq, för Svensk biblioteksförnings expertnätverk för hbtq+-frågor, 5 april 2019.]

Regnbågshylla

Att ha en särskild regnbågshylla på biblioteket kan vara ett sätt att lyfta medier med hbtq+-perspektiv. När hbtq+-frågor och hbtq+-personer synliggörs, exempelvis i en bok, kan det leda till att hbtq+-frågor avdramatiseras, och att kunskapen om frågorna ökar. En regnbågshylla är viktig och angelägen för alla, inte bara hbtq+-personer.

”Jag jobbar på en skola och vi har haft diskussioner om vi ska ha en regnbågshylla eller inte i vårt bibliotek. Vi pratade mycket om att det kan finnas elever som inte vill vara öppna med vad de läser. Några oroade sig för att det kan vara känsligt att gå till den hyllan och leta efter böcker. Vi kom fram till att vi ändå ville ha en regnbågshylla, men att ha samma titlar på de vanliga hyllorna också.”

En regnbågshylla är inte en nödvändighet, men att lyfta fram böcker som på olika sätt berör ett hbtq+-perspektiv är något som kan hjälpa och uppskattas av många. När böckerna står som de alltid har gjort reproducerar de normer som finns inbyggda i de klassifikationssystem som används. Att lyfta fram hbtq+-medier innebär inte att ett nytt normsystem skapas, det handlar om att visa att det finns mer än det som normen beskriver. Det sänder också en signal om att biblioteket tycker att det är viktigt att arbeta med ett mediebestånd som inkluderar erfarenheter utanför normen.

Något som kan tala mot en regnbågshylla är att låntagare kan känna sig utpekade eller utsatta om de använder den. Det är självklart fint att tänka på att skydda hbtq+-personers integritet, men det kan bli problematiskt att ta för givet att det är skamfullt för besökare att låna medier från en regnbågshylla. För att visa hänsyn till de av oss som kan uppleva det problematiskt att använda en regnbågshylla går det att placera den i en sådan del av biblioteket där det går att vara utan att känna sig uttittad. Att i den mån det är möjligt ha dubletter på andra platser i biblioteket ger också ett mer tillgängligt bestånd av hbtq+-medier. När hbtq+-perspektivet finns integrerat även i resten av samlingarna ökar förutsättningarna för att medierna används även av de av oss som inte aktivt söker efter dem.

På mindre bibliotek med begränsad budget och utrymme kan en fristående skylthylla eller liknande vara ett alternativ. Där går det att arbeta med skyltning av broschyrer och medier med hbtq+-perspektiv som byts ut med jämna mellanrum. Då krävs det inte dubletter, utan personalen kan istället variera vad som lyfts fram. Det går också att arbeta med tillfällig skyltning. Ett annat alternativ är att ha ett gemensamt bestånd med ett urval av regnbågsmedier som cirkulerar mellan olika bibliotek, där varje bibliotek har en regnbågshylla under en kortare period.

”Jag jobbar i en organisation där vi har bestämt att vi vill ha regnbågshyllor. På stadsbiblioteket togs förslaget emot positivt, men de mindre biblioteken i kommunen trodde inte att detta skulle fungera. De menade att de har svårt att ha plats för en fast hylla och sa att risken var stor att den skulle hamna på en undanskymd plats. Vi löste det genom att jobba med ett gemensamt bestånd av regnbågsböcker som de mindre biblioteken kan använda för att skapa tillfälliga regnbågshyllor.”

För skolbibliotek kan en regnbågshylla bli en ingång i att arbeta med de mål i läroplanen som berör normer och värden.

Skolbibliotekets regnbågshylla kan bli en resurs för att arbeta tematiskt med ämnen såsom demokrati, inkludering, normer och kränkande behandling. Eftersom läsning övar upp förmågan att leva sig in i och förstå andra människor är litteratur en bra resurs när det gäller i synnerhet detta mål.

Det finns även riktlinjer kring att alla som arbetar i skolan exempelvis ska bidra till att skolan präglas av jämställdhet och solidaritet mellan människor och bidra till att eleverna interagerar med varandra oberoende av könstillhörighet. Att lyfta fram hbtq+-medier och teman, både till elever och lärare, är en del i läroplanens mål kring normer och värden.

Det är väldigt olika vad som behövs för att skapa den verksamhet som är önskvärd för varje målgrupp och förutsättningarna varierar. Personal på skolbibliotek är ofta en liten arbetsgrupp, eller tillhör en arbetsgrupp där majoriteten tillhör andra yrkeskategorier. Det kan vara behjälpligt att börja med att se över vad verksamheten behöver utveckla för att uppnå sina mål med hbtq+. Titta på om arbetet är förankrat i organisationen: finns det tid att arbeta med och omvärldsbevaka frågan, vilken roll spelar biblioteket i skolans struktur? Blockstrukturen nedan, framtagen av Svensk biblioteksförnings expertnätverk för skolbibliotek, kan vara ett bra verktyg.

Förbjudna och censurerade böcker

Så länge det har funnits böcker har det funnits de som har velat begränsa spridningen av vissa titlar. Orsakerna är många, och det finns exempel från de flesta delar av världen.

I Malmö finns ett yttrandefrihetsbibliotek, Dawit Isaak-biblioteket, som samlar både äldre och nutida förbjudna och censurerade böcker. De har också byggt upp en databas som dokumenterar och synliggör förbjuden och censurerad litteratur från hela världen.

I USA finns flertalet organisationer som siktar in sig på att få bibliotek att ta bort eller begränsa tillgången till specifika titlar. De vänder sig direkt till bibliotekspersonalen, men jobbar också med att påverka politiker att använda sitt inflytande. Antalet anmälda titlar har under 2020-talet ökat och det är inte ovanligt att böcker som förbjuds och ifrågasätts idag innehåller någon form av hbtq+-tema.

I Sverige ser situationen annorlunda ut, men även här förekommer att grupper eller enskilda personer försöker påverka bibliotekens bestånd. Ett exempel är när en vårdnadshavare kontaktade en skola i Norrköping när hans barn lånat hem boken *Gender queer* av Maia Kobabe, den bok som också är den mest bannlysta boken i USA. Vårdnadshavaren ansåg att boken inte alls borde finnas på skolbibliotek, men i det här fallet landade det i att boken enbart skulle vara tillgänglig för skolans äldre elever.

Påverkan kan se ut på olika sätt. Det kan handla om rektorer som säger ifrån när det gäller inköp av vissa titlar, till exempel böcker med hbtq+-tema, till skolbibliotek, men det kan också handla om att besökare har åsikter om vad som finns på biblioteket.

“En av våra låntagare mejlade vår högsta chef om att hen hade sett boken *Jag är Jazz* av Jessica Herthel & Jazz Jennings på barnavdelningen. Boken är en bilderboksbiografi om en transtjej, och låntagaren menade att det är skadligt för barn att läsa den. Hen hade en lång lista med länkar till olika artiklar och texter som hen stödde sin argumentation på. Många av texterna kom från amerikanska lobbygrupper. Chefen tog beslutet att vi inte skulle ta bort eller flytta boken och bad oss i hbtq+-gruppen att svara.”

Svensk biblioteksförening skapade 2024 tillsammans med Dawit Isaak-biblioteket och Svenska PEN en funktion där försök till otillbörlig påverkan kan anmälas. I den första årsrapporten framkom att antalet påtryckningar än så länge är litet, men det finns ändå anledning att ha beredskap för att hantera dem när det sker.

“Flera föräldrar till elever på skolan där jag jobbar har haft åsikter om böcker med queer tematik, framför allt sådana som handlar om transpersoner. Jag orkar inte bråka varje gång så jag har helt enkelt börjat köpa färre sådana böcker.”

På många platser runt om i världen, sedan några år även i Sverige, uppmärksammas varje år Banned Books Week. Svenska PEN tillhandahåller varje år material som är fritt att skriva ut och använda, till exempel bokmärken, guider för bokcirkel, tipsrundor för skolelever och en inspirationslista med tips på aktiviteter. Banned Books Week är ett bra tillfälle att lyfta rätten till att få läsa böcker som speglar olika verkligheter.

“Inför Banned Books Week bad vi kollegor att plocka fram favoriter bland böcker som är bannlysta någonstans i världen. De som ville vara med tog ett foto på sig själv när de höll i boken och så gjorde vi om det till 'förbrytarfoton' där det framkom att 'brottet' var att de läste bannlysta böcker. Resultatet lade vi sen upp på sociala medier.”

Skyltning och skyltar i biblioteket

Skyltning av olika medier

Inkludera hbtq+-perspektivet i skyltningar under hela året och inte bara vid speciella tillfällen som pride eller liknande. Även om det inte är möjligt att ha en stationär regnbåghylla är det möjligt att arbeta aktivt med att synliggöra hbtq+-medier i bibliotekets övriga skyltningar. Detta gör att hbtq+-frågorna inte enbart lyfts i enstaka temaskyltningar eller utställningar en eller ett par gånger per år utan istället finns med i den kontinuerliga planeringen. Det är också ett bra sätt att arbeta gemensamt med frågorna och engagera många ur personalen.

”När vi skyltar med olika teman som exempelvis Deckare, Kärlek och Böcker som blivit film så ser vi till att alltid ha med medier med hbtq+-tema. Temat behöver inte alltid vara bokens huvudtema. En deckare kan till exempel ha en hbtq+-person som huvudkaraktär eller bikaaktör eller så kan författaren till boken vara hbtq+.”

Skyltar i bibliotekets hyllor

Bibliotekets hyllor är ofta försedda med olika skyltar, både på själva hyllorna och inne bland böckerna i form av knubbar och liknande. Många gånger är dessa skyltar direkt kopplade till begrepp från det klassifikationsystem som biblioteket har valt att använda. Det är inte alltid som dessa begrepp uppdateras till ord som är relevanta i samtiden. Att arbeta med formuleringar på bibliotekets hyllskyltar kan vara ett arbete som är kunskaps-höjande för hela personalen.

”När vårt bibliotek hbtq+-certifierades började vi arbeta med våra gavelskyltar och hyllskyltar. Vi funderade över vilka ord vi använde och hur de kan uppfattas av våra besökare. Måste vi alltid skriva ut exakt de ord som anges i klassifikationssystemet om vi ställer upp böcker utifrån detta system eller kan vi välja att använda andra ord för att bli tydliga? Vilka underkategorier i klassifikationssystemet vill vi lyfta fram i gavelskyltningen respektive hyllskyltningen? Är det något som blir osynliggjort i systemet som vi kan lyfta upp med vår skyltning? Vi pratade med ansvariga för klassifikationssystemen på Kungliga biblioteket som meddelade att det är upp till varje bibliotek vilka ord och begrepp som används vid skyltning. Utifrån det jobbade vi vidare med att ändra ord på våra skyltar.”

Andra skyltar i biblioteket

Skyltar kan så klart finnas även på andra platser i biblioteket. På många bibliotek finns ytor för utställningar och liknande från andra aktörer. Glöm inte bort dessa, här kan det finnas möjlighet att samarbeta. Det kan till exempel handla om att särskilt lyfta ett visst antal utställningar med hbtq+-tema.

Här kan det också vara bra att titta på material som biblioteket själv producerar, exempelvis programfoldrar, informationsskärmar och affischer. Många bildbanker har ett smalt utbud av foton när det gäller representation, men det är inte omöjligt att få tag på bilder med större mångfald.

“Ett år när vi skulle göra nya programaffischer gick vi igenom vilka personer som var på bilderna vi tidigare hade använt. Vi märkte att de inte speglade de människor som faktiskt kommer till biblioteket så vi bestämde oss för att leta reda på mer blandade bilder. Då hittade vi till och med en bild med två pappor och barn som vi kunde använda till affischen till en av våra föräldraträffar.”

Det kan också finnas anledning att gå igenom de skyltar som redan finns på biblioteket. Exempelvis kan skyltningen till toaletterna vara viktig att se över ur ett hbtq+-perspektiv. Ofta är toaletter uppdelade utifrån kön vilket sällan upplevs som ett problem för de av oss som definierar oss som cispersoner. För de av oss som är transpersoner, intersex eller icke-binära kan könade toalettskyltar inte bara väcka obehag och en känsla av osynliggörande, utan också innebära praktiska problem då det inte är givet vilken toalett som går att använda. Könsneutrala toaletter är ett bra sätt att skapa en mer inkluderande miljö.

När biblioteket ska vara vallokal

Bibliotek används ofta som vallokal i samband med olika typer av val. Ibland fungerar biblioteket som vallokal för förtidsröstning och ibland som vallokal på själva valdagen. I samband med att bibliotek har fungerat som vallokal har det flera gånger förekommit att regnbågsflaggor och annat material med hbtq+-tema på biblioteket har ifrågasatts och ibland har flaggor plockats ner med motiveringen att de skulle vara politisk propaganda.

“Jag arbetar på ett bibliotek som ska fungera som vallokal och när vi förberedde oss inför senaste valet funderade vi på om vi måste ta bort regnbågsflaggan som hänger vid regnbågshyllan eftersom det inte får förekomma några politiska symboler i en vallokal. Det är svårt att tolka vad som gäller och att veta vem man ska fråga. Det känns viktigt att det blir rätt så att valet går rätt till och samtidigt vill vi att flaggan ska vara kvar eftersom den är viktig. Hur ska vi göra med detta? Vem ska vi fråga?”

Om biblioteket ska vara vallokal är det viktigt att personalen och röstmottagarna känner sig trygga och vet hur de ska agera om regnbågsflaggan ifrågasatts. De personer som ska arbeta som röstmottagare behöver tydlig information i förväg så att de sedan kan besvara eventuella frågor som kan uppkomma i samband med valet. En viktig pusselbit för att känna trygghet och kunna besvara frågor är att känna till vad regnbågsflaggan står för och varför den är uppsatt. Ett annat bra sätt att förebygga problem är att ledningen pratar med valnämnden redan innan valet och diskuterar dessa frågor så att båda parter är överens om vad som gäller. Ledningen kan sedan informera all personal på biblioteket om bibliotekets och valnämndens förhållningssätt så att alla vet vad som gäller.

Att fundera på

- Lyfter vi kontinuerligt fram och rekommenderar medier med ett hbtq+-perspektiv? Till exempel i listor, skyltning eller på andra sätt?

Det digitala biblioteket

Biblioteket finns inte bara i sina fysiska lokaler utan även digitalt. Idag har i stort sett alla bibliotek en webbsida och många finns också på sociala medier. Hbtq+-perspektivet ska så klart synas även i det digitala biblioteket.

Webbsidan och sociala medier

Bibliotekets webbplats och sociala medier är bra plattformar för att synliggöra bibliotekets hbtq+-arbete. Om biblioteket exempelvis är hbtq+-certifierat ska det självklart synas även på webben, men hbtq+-perspektivet kan även inkluderas på andra sätt.

Exempel på sätt att integrera hbtq+-perspektivet på webben och sociala medier:

- En sida på bibliotekets webbplats med information om hbtq+-certifiering eller annan utbildningsinsats.
- En sida med hbtq+-boktips på bibliotekets webbplats.
- Visning av nyinköpta böcker med vissa ämnesord.
- Länkar till hbtq+-relaterade resurser.
- Tips på hbtq+-medier.
- Uppmärksammande av hbtq+-relaterade minnesdagar.
- Information om hbtq+-föreningar eller hbtq+-aktiviteter som händer i kommunen, skolan, företaget eller lärosätet.

Vissa webbplattformar har funktioner som till exempel hämtar upp och visar de senast inköpta böckerna med ett visst ämnesord. Det är ett enkelt sätt att visa upp hbtq+-medier. Listor som uppdateras automatiskt gör sidan mer levande. Även traditionella boktips är ofta uppskattade av både personal och användare.

”Vi gjorde en enkel folder med några av de barnböcker med hbtq+-tema som vi har köpt in under året. Vi la upp den som pdf på vår webb så det gick att skriva ut den själv också. Vet att några förskolor använde den och delade ut på föräldramöten.”

Katalogen: klassifikation och ämnesord

Klassifikation

Alla medier på bibliotek delas upp i olika kategorier. Oftast används något av de etablerade klassifikationssystemen, men även lokala varianter förekommer. I Sverige har tidigare SAB-systemet varit det mest använda, men numera är det många, framför allt högskole- och universitetsbibliotek, som har gått över till DDK. Det är också det system som används av Kungliga biblioteket (KB).

SAB står för Sveriges allmänna biblioteksförning, vilken senare gick ihop med Svenska Bibliotekariesamfundet och bildade det som idag är Svensk biblioteksförning. Första versionen av SAB-systemet kom 1921.

Dewey Decimal Classification (DDC), på svenska Dewey decimalklassifikation (DDK), är idag världens mest spridda klassifikationssystem. Det publicerades för första gången i USA år 1876 av bibliotekarien Melwin Dewey. Nu underhålls och uppdateras systemet av den amerikanska organisationen OCLC. Katalogisatörer som arbetar med DDK har tillgång till hjälpmedlet WebDewey som också till stor del är översatt till svenska.

Att klassificera och söka på klassifikation

Det går att söka efter facklitteratur om hbtq+-relaterade ämnen i bibliotekets egna kataloger eller den gemensamma katalogen Libris med hjälp av klassifikation. I SAB klassas övergripande verk om hbtq+ med signum Ohjh, i DDK är motsvarande kod 306.76. Klassifikationssystemen är generella och inte optimalt utformade för klassning när det gäller hbtq+. SAB-systemet utvecklas inte längre och det är därför viktigt att vara uppmärksam på att systemet kan innehålla ålderdomliga benämningar och indelningar som inte längre är aktuella. DDK-systemet utvecklas hela tiden, och även om systemet är stort och förändringar kan ta lång tid så går det att påverka det.

Ämnesord

Ämnesord är ett bra hjälpmedel för att hjälpa användare, både personal och låntagare, att hitta hbtq+-relaterad litteratur. I många system är det möjligt att lägga till vilka ord som helst, men det finns en poäng med att använda de ord som finns i en kontrollerad ämnesordlista, också kallad tesaurus. Om samma ord används för medier som handlar om samma ämne blir det lättare att hitta rätt. Bibliotek som ingår in det nationella Libris-samarbetet får katalogposter med ämnesord från svenska ämnesord (SAO) och barnämnesordlistan (Barn), ibland i kombination med ämnesord från speciallistor eller på andra språk. När det gäller litteratur med hbtq+-tematik är QLIT den mest användbara.

Svenska ämnesord (SAO) är den mest omfattande av de svenska ämnesordlistorna. Den används av de flesta svenska högskole- och universitetsbibliotek, samt ett antal folkbibliotek. SAO användes tidigare främst till facklitteratur, men används numera till både skön- och facklitteratur. Listan sköts av en redaktionskommitté vid KB.

Barnämnesord (Barn) används för att indexera litteratur för barn och ungdomar. Det är Svenska barnboksinstitutet som har ansvaret för den, i samarbete med KB:s redaktionskommitté.

Hitta skön-, barn- och ungdomslitteratur med Queerlit

Queerlit utvecklades i ett projekt vid Göteborgs universitet, och inbegriper både en databas och en ämnesordlista. Databasen Queerlit finns i Libris tillsammans med andra deldatabaser. Ämnesordlistan QLIT är främst skapad för skönlitteratur men kan även användas för facklitteratur. Det är KvinnSam vid Göteborgs universitet som ansvarar för databasen och, som i samarbete med en redaktion ansvarar för ämnesordlistan.

Med hjälp av databasen Queerlit kan du filtrera för att till exempel söka fram alla nya barnböcker som har indexerats med QLIT-termer under ett visst år eller söka fram alla deckare som har QLIT-termer. Du kan också söka på smalare ämnesord än de som finns i SAO och Barn. Detta förenklar arbetet med regnbågshyllor, utställningar och olika typer av tematiska skyltningar. Databasen innehåller dock enbart svensk skönlitteratur. QLIT-termer kan däremot användas till all sorts litteratur.

Ta hjälp av etablerade hbtq+-relaterade ämnesord från SAO och Barn

Ha gärna en lista på bibliotekets webbsida med ämnesord som kan användas för att söka efter hbtq+-medier i katalogen. Eftersom det kan vara svårt att söka information om hbtq+ har bibliotekarier en viktig funktion att handleda vid hbtq+-relaterade frågeställningar. En bra sökhandledning kan, åtminstone till viss del, kompensera de normer som är inbyggda i databasfunktioner och ämnesordlistor. Tänk på att vissa begrepp kan skilja sig mellan SAO och Barn. Till exempel används Aromantik i SAO medan Aromantisk används i Barn.

Exempel på etablerade hbtq+-relaterade ämnesord som finns med i SAO och/eller Barn:

- Gaykultur (SAO)
- HBTQI (Barn)
- Heterosexualitet (SAO)
- Homofobi (Barn och SAO)
- Identitetssökande (SAO)
- Intersexualism (Barn och SAO)
- Könskorrigering (Barn)
- Normer (Barn och SAO)
- Regnbågsfamiljer (Barn)
- Sexualitet (Barn och SAO)

Navigera diskriminerande strukturer när du söker efter facklitteratur

När det gäller facklitteratur automatgenereras i vissa system ämnesord utifrån bokens signum. Att det finns ämnesord innebär dock inte att det automatiskt är lätt att hitta material med hbtq+-innehåll. Här är det särskilt viktigt att bibliotekarierna kan hjälpa användarna att navigera och få kunskap om de problem som är inbyggda i strukturerna.

”På vårt bibliotek använder vi MeSH, ett kontrollerat vokabulär som används för att indexera artiklar i den medicinska databasen PubMed. I systemet behöver vi förhålla oss till gamla, diskriminerande ämnesord. Det finns också filter som utesluter till exempel transpersoner. Allt detta har gjort att vi behöver arbeta mycket för att hjälpa våra användare komma runt dessa problem.”

Ämnesorden behöver uppdateras kontinuerligt

I takt med att samhället förändras behöver ämnesorden ofta uppdateras, och det tillkommer också nya ämnesord hela tiden. Det kan även vara viktigt att uppdatera beskrivningen av ordet (så kallad scope note) i takt med förändringar i samhället. För att ett nytt ämnesord ska läggas till någon av de kontrollerade listorna, till exempel SAO och Barn, krävs att det finns någon källa som bekräftar att termen är vedertagen. Det kan handla om till exempel ett lexikon eller att ordet kan knytas till åtminstone ett specifikt verk.

QLIT-redaktionen arbetar på ett annat sätt, här behöver det inte finnas något specifikt verk för att ett ämnesord ska läggas till. Genom att skapa ämnesord oberoende av den litteratur som är tänkt att beskrivas synliggör tesaursen också vilken litteratur som saknas, eller åtminstone inte blivit indexerad. Det kan också fungera som en inspiration för både den som indexerar och den som söker litteratur.

Oavsett vilken tesaurs det gäller är det alltid möjligt, och önskvärt, att kontakta redaktionerna om du anser att något ämnesord saknas eller bör uppdateras. Detsamma gäller beskrivningen av orden.

Exempel på ämnesord som tillkommit i Svenska ämnesord och Barnämnesord:

- ickebinär (Barn)
- ickebinär könsidentitet (SAO)
- ickebinära personer (SAO)
- queer (Barn och SAO)
- Två mammor/Två pappor (Barn)

Exempel på ord som uppdaterats i Svenska ämnesord:

Könsbyte → Könskorrigering

Exempel på nya formuleringar i scope note i Svenska ämnesord:

Crossdressing (befintligt ämnesord)

”Hit hör verk om personer som klär sig i kläder som normalt förknippas med det motsatta könet.”

Ändrades till

”Hit hör verk om personer som använder sig av ett annat könsuttryck än det som förväntas av personen utifrån hans juridiska kön. Det kan handla om kläder, smink, hår, kroppsspråk, röstläge och andra attribut.”

Om biblioteket har ett lokalt katalogsystem med poster som inte automatiskt uppdateras behöver personalen på egen hand bevaka och byta ut förlegade och olämpliga ämnesord. De bibliotek som arbetar i Libris kan också gå in och ändra eller lägga till ämnesord i det systemet.

Klassifikationssystem och kontrollerade ämnesordlistor speglar de normer som finns i samhället, vilket kan innebära extra utmaningar när det gäller både att indexera och hitta litteratur som avviker från normerna. Det är inte alltid det går att göra något åt det, men det är viktigt att vara medveten om det för att göra det så enkelt som möjligt för användare att hitta det de söker.

Programverksamhet och andra publika aktiviteter

De flesta publika, och även en del andra, bibliotek har någon form av programverksamhet, allt från sagostunder för småbarn till akademiska föreläsningar. Oavsett vilken typ av program som anordnas på biblioteket är det viktigt att tänka på representation. Vem eller vilkas berättelser ges utrymme? Vem eller vilka syns inte?

En genomtänkt programplan ger bra förutsättningar för en programverksamhet med bred representation. Det kan finnas anledning att särskilt fokusera på perspektiv som ofta blir osynliggjorda, till exempel hbtq+-perspektivet. Ha som målsättning att försöka anordna aktiviteter som både kan fungera som spegel för de av oss som själva är hbtq+ och fönster för de av oss som inte är det. Hbtq+-personer ska få möjlighet att känna sig representerade och synliggjorda, och övriga ska få möjlighet att ta del av andra erfarenheter än sina egna.

Hbtq+ är ett brett och mångfacetterat område. Hbtq+-personer kan vara homosexuella, bisexuella, transpersoner, ickebinära, queera, intersexuella och mycket annat. Hbtq+-personer har också många hudfärger, åldrar, trosuppfattningar, nationaliteter och funktionsvariationer. Alla dessa saker samverkar och påverkar, vilket innebär att erfarenheter och berättelser kan vara vitt skilda. Att inkludera ett hbtq+-perspektiv i programverksamheten kan därför göras på väldigt många sätt.

Det viktiga är inte i första hand hur många eller vilken typ av aktiviteter som genomförs. Det viktiga är att det finns en medveten plan utifrån de förutsättningar som finns. Det kan handla om föreläsningar om enskilda hbtq+-frågor, men också om att alltid ha som mål att ha med minst en bok med hbtq+-perspektiv vid varje bokprat för skolklasser. Hellre en aktivitet i mindre skala än ingen alls. Är det svårt att komma på aktiviteter kanske det finns någon lokal förening att samarbeta med. Det kan också vara bra att kolla vad som händer på andra bibliotek för att få inspiration.

För att lätt kunna dokumentera och följa upp kan det dock vara enklare att börja med att skapa mätbara mål i form av ett visst antal hbtq+-programpunkter per år. Det är en utmärkt sak att ha med i en handlingsplan eller liknande dokument.

För skolbibliotek kan aktiviteter vara ett sätt att uppmärksamma hbtq+. Genom att följa läroplanen och årshjul men även aktuella händelser och aktiviteter i lokalsamhället kan ämnet komma in från lite olika perspektiv, till exempel genom att lyfta hbtq+-litteratur både under Banned Books Week och under pride, och i ämnesundervisning. Förutsättningarna kan se väldigt olika ut på olika skolbibliotek, men att få igång en dialog i biblioteksrummet eller i klassrummet och synliggöra hbtq+ och litteratur som har med det att göra, oavsett om det handlar om relationer eller identitet, är viktigt för att både uppnå läroplanens mål och göra stor skillnad för eleverna.

Exempel på aktiviteter:

“På mitt skolbibliotek anordnade vi många aktiviteter i samband med Banned Books Week, då vi satte den förbjudna litteraturen i burar. Det skapade många diskussioner kring varför vuxna vill begränsa litteraturen för barn, och vi kom ofta in på just böcker som handlar om hbtq+. Känns särskilt viktigt att prata om detta i skolmiljö då flera skolor uppger att respekten för hbtq+-personer minskar.”

“Vi visade filmen Regnbågens sång i samarbete med en träffpunkt för seniorer, och det blev många fina samtal efteråt. Så viktigt att man får känna igen sig i våra aktiviteter på biblioteket, oavsett ålder!”

“Under pandemin hade vi en varm sommardag en sagostund med Drag Story Hour utomhus, och det blev en stund av stor samhörighet, då jag inte tror att de som kom till sagostunden hade träffats med sina familjer innan. Det var fint att se.”

“Vi ska snart ha en bokcirkel om en bok som räknas som en klassiker inom hbtq+-litteraturen, och vi ska även få besök av översättaren! Det blir kul att få ge cirkeldeltagarna något lite extra, men även att få läsa en sådan bok ihop och dela med sig av sina tankar och erfarenheter.”

“Jag hade bokprat i en klass och då tycker jag att det är viktigt att ha med böcker som kanske har hbtq+-tema men där det heller inte behöver vara uttalat, mer som något som bara finns med. För barn lyfter jag den alltså inte som en regnbågsbok, utan som en av böckerna jag boktipsar om, som råkar också ha en karaktär som är icke-binär eller som har en samkönad relation. Det tycker jag känns viktigt.”

“Föreläsningar hjälper oss i personalen lika mycket som våra besökare. Min kollega, som är transperson, fick under en programverksamhet på biblioteket i samband med pride, möjlighet att prata med några av sina kollegor om sig själv och sin upplevelse av att vara trans.”

“Det är viktigt att det finns mötesplatser som inkluderar alla, så vi ska pröva på att ha regnbågsspråkcafé på vårt bibliotek snart!”

Att fundera på

- Hur inkluderas hbtq+ i bibliotekets programverksamhet?
- Vilka möjliga samarbetspartner i hbtq+-frågor finns?

Risk- och konsekvensanalys vid arbete med hbtq+-frågor

När biblioteket arbetar med hbtq+-frågor kan det komma reaktioner från personal, besökare och annan allmänhet. Ibland är reaktionerna väldigt positiva och peppande, andra gånger kommer kritiska och ifrågasättande kommentarer.

Kommunikation vid incidenter

Hat och hot

Det finns många som har åsikter om bibliotekens verksamhet, och trots att arbete med hbtq+-frågor går hand i hand med bibliotekens uppdrag kan det kritiseras.

Relativt vanlig kritik mot hbtq+-skyltning handlar om varför just hbtq+-frågor och regnbågsflaggor ska lyftas fram, och inte andra perspektiv. Det kan också komma kommentarer om att bibliotek ska vara en neutral plats och att det är självklart att alla är välkomna på bibliotek, utan att det behöver poängteras extra.

”Det kom fram en person till mig och pekade på regnbågsflaggan som vi har i informationsdisken. Personen var väldigt upprörd och sa: 'Jag förstår inte varför ni ska ha en sån där flagga här. Det är ju många andra flaggor ni skulle kunna ställa dit. Varför har ni sån här vänsterpropaganda på biblioteket?'”

Negativ kritik kan bemötas på olika sätt. Ibland kan det räcka med att sakligt informera om bibliotekets hbtq+-arbete. Det kan i dessa lägen vara bra att ha en folder eller ett flygblad som berättar om vad biblioteket arbetar med och varför. Tyvärr finns det tillfällen då det inte räcker och det kan uppstå hotfulla situationer. Det kan handla om besökare som uppträder hotfullt inne i biblioteket, det kan vara personer som handgripligen rycker ner eller förstör flaggor. Det kan också vara specifika grupper som delar ut hbtq+-fientligt material eller hotar via telefonsamtal eller brev. Kommentarer i sociala medier är vanligt förekommande. I dessa fall är det viktigt att ta stöd i rutiner för hur hot ska hanteras på arbetsplatsen, och också att dokumentera alla incidenter och polisanmäla om det behövs.

”Jag var med och ordnade ett program på biblioteket där vi skulle få besök av 'Bland drakar och dragqueens' med dragqueens som skulle läsa sagor för barn. Inför detta program skickades en skrivelse till kommunen där en person från ett politiskt parti ifrågasatte att kommunens pengar ska användas till detta. Vår chef var väldigt tydlig med att hen stöttade oss i detta och vi fick också stöd från kollegor på andra bibliotek.”

På sociala medier kan det tyvärr förekomma kommentarer som är kränkande och hatiska. Se till att ha bra rutiner för att hantera sådana och att det finns en förberedelse i organisationen i samband med annonsering av evenemang med hbtq+-koppling. Tänk också på att det plötsligt kan dyka upp nya kommentarer på gamla inlägg.

”Biblioteket annonserar rutinmässigt ett kommande program med hbtq+-fokus på sociala medier. En anställd uppmärksammade mig på att det har kommit hatiska kommentarer och kräk-emojis i kommentarsfältet. Vi gick genast in och besvarade det som var rimligt att besvara och rensade resten med hänvisning till våra policyer kring kränkande uttalanden.”

Det finns ofta kommun- eller verksamhetsövergripande riktlinjer som kan vara till stöd vid hantering av den här typen av incidenter.

Glöm inte bort den positiva responsen

Flera av oss som jobbar på bibliotek som arbetar aktivt med hbtq+-frågor vet att även om det förekommer negativ kritik är de positiva kommentarerna många gånger vanligare. Att skriva incidentrapporter när något negativt inträffar är relativt inarbetat i de flesta verksamheter, men det är inte lika vanligt att anteckna den positiva responsen. Även på personalmöten och liknande riskerar tyvärr positiv återkoppling att skymmas av den uppmärksamhet som eventuella negativa reaktioner kan få.

”När vi utvärderade vårt hbtq-arbete internt frågade vi om kollegor fått mycket kommentarer om till exempel våra regnbågshyllor. Det gick att ange både negativa och positiva kommentarer som alternativ, och det fanns också möjlighet att skriva exempel. Det var väldigt roligt att de flesta skrev att besökare uppskattade vårt arbete. Flera berättade om att besökare uttryckt uppskattning för hur vi lyfter hbtq+. Vi blev faktiskt förvånade och påminna om hur ofta vi fokuserar på det negativa.”

Genom att skapa ett forum där de positiva reaktionerna kan samlas får du möjlighet att hämta energi i stunder när det känns motigt. Skriv upp positiv respons i ett särskilt dokument eller en anteckningsbok. Genom att uppmärksamma positiv feedback synliggörs hbtq+-arbetets betydelse för såväl individer som biblioteket och samhället i stort.

“När vi genomförde en kundundersökning var det flera som uttryckte att det kändes bra att regnbågsflaggan syns. De såg det som en garant för ett inkluderande förhållningssätt och en signal om att alla är välkomna. En av de intervjuade sa att det kändes tryggt att se flaggan.”

Taxonomi för hbtq+-arbete på bibliotek

En taxonomi är ett sätt att strukturera en verksamhet i olika nivåer. Det som står i beskrivningen är de mål som eftersträvas på respektive nivå. Den första nivån (nivå 1) är den grundläggande nivån och den sista nivån (nivå 7) är en vision för arbetet. Den taxonomi som finns här beskriver hur biblioteket kan arbeta med hbtq+-frågor. Använd gärna taxonomin som ett hjälpmedel när du planerar hbtq+-arbetet eller när du ska presentera arbetet för biblioteks- och verksamhetsledning eller externa samarbetspartner.

1

Hbtq+-frågor och hbtq+-perspektiv finns på agendan

Biblioteket inventerar och orienterar sig om hbtq+-frågor och hbtq+-perspektiv, verksamhetsledningen är informerad om och inkluderad i arbetet.

- Vilken kompetens finns i verksamheten?
- Vad händer på området när det gäller lokalsamhället och samhället i stort?
- Vilka aktörer finns?
- Vilka möjligheter och hinder finns?

2

En arbetsgrupp arbetar med hbtq+-frågorna

En arbetsgrupp, eller i mindre organisationer en ansvarig person, är utsedd. Den ansvarar för att utforma en hållbar hbtq+-strategi/plan för bibliotekets verksamhet. Mindre hbtq+-projekt är påbörjade.

3

Det finns kunskap och medvetenhet om hbtq+-frågor och hbtq+-perspektiv

Det pågår olika former av kunskapsökning hos personalen, inklusive utbildning. Det finns tid och utrymme för personalen att samtala, reflektera och problematisera kring hbtq+-frågor och hbtq+-perspektiv.

4

Hbtq+-perspektiv är inkluderat i det fysiska och det digitala rummet samt i den publika verksamheten

Personalen har en samsyn om vikten av representation och normkritiskt perspektiv i den publika verksamheten. Biblioteket samarbetar med lokala föreningar som arbetar med hbtq+-frågor. Hbtq+-perspektiv är implementerade i medieplaneringen och exponeringen av medier samt är integrerade i arbetet med sökbarhet. Biblioteket arbetar med representation utifrån ett normkritiskt hbtq+-perspektiv i sin externa kommunikation och marknadsföring.

5

Hbtq+-perspektiv är förankrat i organisationen och all personal har grundläggande hbtq+-kompetens

Styrdokument, rekrytering, intern kommunikation och andra personalpolitiska frågor innehåller hbtq+-perspektiv på alla nivåer i organisationen. All personal, inklusive verksamhetsledningen, är utbildad i hbtq+-frågor utifrån ett normkritiskt perspektiv. En plan för grundläggande hbtq+-utbildning för nyanställda finns.

6

Hbtq+-samverkan är väl utvecklad

Det finns en fördjupad samverkan med verksamheter och organisationer med hbtq+-perspektiv. Gemensamma mål och planer finns.

7

Biblioteket är aktivt i samhällsutvecklingen gällande hbtq+-frågor

Biblioteket är ett föredöme i hbtq+-frågor för andra kommunala, regionala, statliga eller internationella aktörer. Biblioteket nätverkar i hbtq+-frågor nationellt och internationellt.

Att fundera på

- Hur gör vi för att alla ska känna sig välkomna och inkluderade på biblioteket? Vad signalerar det fysiska och digitala biblioteksrummet?
- Vilka normer förmedlar vi på biblioteket?
- Vilken hbtq+-kompetens finns i den verksamhet där jag arbetar?
- Finns det en plan för hbtq+-arbete på mitt bibliotek?
Är hbtq+-perspektivet inkluderat i verksamhetens styrdokument?
- Hur motverkas kränkningar och diskriminering på arbetsplatsen och i bibliotekets verksamhet?
- Lyfter vi kontinuerligt fram och rekommenderar medier med ett hbtq+-perspektiv? Till exempel i listor, skyltning eller på andra sätt?
- Hur inkluderas hbtq+ i bibliotekets programverksamhet?
- Vilka möjliga samarbetspartner i hbtq+-frågor finns?
- Vilka möjligheter och forum finns för erfarenhetsutbyte inom hbtq+-frågor och normkritik?
- Vilket stöd, utbildning, inspiration eller råd behövs för att lyfta och synliggöra hbtq+-perspektivet?

Slutord

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska vara tillgängliga för alla. Genom att arbeta aktivt med hbtq+-frågor skapas bra förutsättningar för att uppnå detta. Ett systematiskt hbtq+-arbete på biblioteken bidrar till att synliggöra och öka kunskapen om hbtq+-frågor i samhället. Det bidrar också till att skapa och bibehålla trygga platser för hbtq+-personer. Öppenhet och frihet att vara den du är gynnar alla människor, såväl personal som användare.

Att arbeta med hbtq+ ingår i det lagstadgade arbetet mot diskriminering och är något som självklart ska ingå i bibliotekets arbete med lika villkor. Hur arbetet ska utformas beror bland annat på bibliotekets budget, storleken på organisationen och personalens förkunskaper. Det kan handla om att skapa regnbågshyllor, anordna hbtq+-program eller att aktivt arbeta med ämnesord. Det kan också handla om att ordna utbildningar och diskussionsträffar för personal.

Några bibliotek har möjlighet att göra mer omfattande satsningar, medan andra jobbar i mindre skala. Flera bibliotek har idag ett väl förankrat och omfattande hbtq+-arbete, och det kan vara lätt att tänka att det inte är någon idé att göra något om det inte finns möjlighet till något stort. Men varje liten grej som görs är ett steg framåt mot en mer tillgänglig och inkluderande biblioteksverksamhet.

Skolbibliotekens arbete med hbtq+

För ett inkluderande skolbibliotek

Sedan tidigare finns Svensk biblioteksförnings Guide för bibliotekens arbete med hbtq+ som riktas till hela biblioteksväsendet. Eftersom skolbibliotekens förutsättningar och uppdrag skiljer sig från övriga bibliotek i det allmänna biblioteksväsendet uppstod ett behov av ett komplement. Den här texten har skrivits på initiativ från medlemmar inom Svensk biblioteksförning och är resultatet av ett samarbete mellan Expertnätverket för bibliotekens arbete med hbtq+ och Expertnätverket för skolbibliotek. Underlaget består av svar från både workshoppar och enkäter gjorda med skolbibliotekspersonal. Vår förhoppning är att denna guide kan vara till stöd för skolbibliotekens fortsatta arbete med hbtq+.

Innehåll

Inledning	50
Ledningen som stöd	51
I teori och praktik.....	52
Vad kan du göra?.....	54
Mål att reflektera över	56
Fortsatt läsning	57

Inledning

I skrivande stund är det mycket som tyder på att den positiva utvecklingen av hbtq+-relaterade frågor inom skola och bibliotek nu är hotad. En statlig utredning har exempelvis föreslagit att alla skrivningar om sexualitet, samtycke och relationer stryks ur skolans mål och uppdrag. Undervisningen ska enligt utredningen inte ingå i alla ämnen och rektorn ska inte längre vara ansvarig för att den genomförs (SOU 2025:19). Samtidigt rapporterar Biblioteksbladet om incidenter där allt från politiker till vårdnadshavare ifrågasatt både mediebeståndet och uttryck för hbtq+-frågor i biblioteksrummet (biblioteksbladet.se). Detta gör att hbtq+-frågor på skolbiblioteken är en mycket aktuell fråga. En fråga som med stöd i det nya kravet på bemannade skolbibliotek (som trädde i kraft 1 juli 2025) kan uppmärksammas och värnas av den yrkeskår inom skolan som står med benen i två olika lagvärldar: skolbibliotekarierna.

I gällande läroplaner för grund- och gymnasieskolan står det att utbildningen ska "präglas av öppenhet och respekt för människors olikheter" (Lgr 22, s. 5; SKOLFS 2011:144, s. 1). Det står även att ingen i skolan ska "utsättas för diskriminering som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling" (ibid.).

Att synliggöra människors skilda levnadsvillkor och skapa förutsättningar för att varje enskild individ ska känna både samhörighet och delaktighet i samhället är en grundläggande del i skolans demokratiska uppdrag. Genom ett aktivt och medvetet arbete med inkludering och värdegrundsfrågor kan skolbiblioteken bidra till att skapa miljöer och verksamheter där så många som möjligt kan känna sig både bekräftade och trygga.

Ledningen som stöd

“Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet mellan människor är de värden som skolan ska gestalta och förmedla.” (Lgr 22, s. 5).

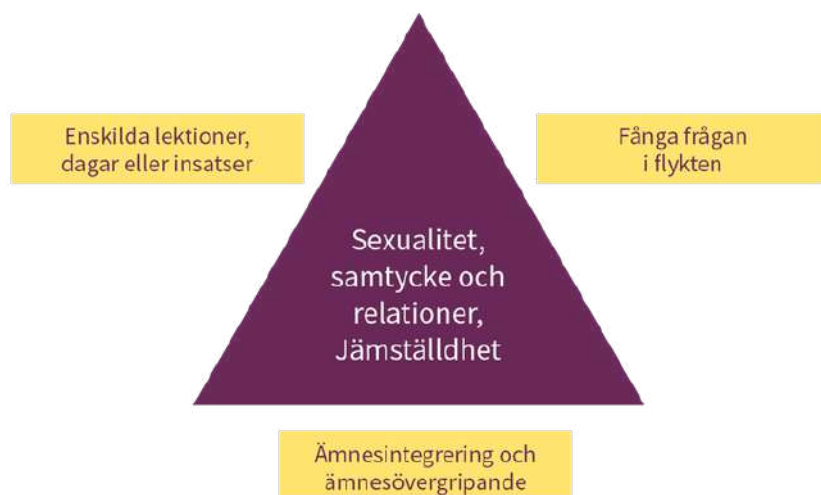
Arbetet med hbtq+ i skolan bör ses som en del av det dagliga värdegrundsarbetet som samtliga medarbetare har ansvar för att främja. Utarbetade riktlinjer och rutiner för hbtq+-frågor kan med fördel inkluderas i redan existerande planer, strategidokument, skolbiblioteksplan och lokala likabehandlingsplaner. Detta går i linje med läroplanens skrivningar om skolans värdegrund och uppdrag.

“Skolan har ett ansvar för att eleverna återkommande under skolgången får möta frågor som rör sexualitet, samtycke och relationer. Utbildningen ska därigenom främja alla elevers hälsa och välbefinnande samt stärka deras förutsättningar att göra medvetna och självständiga val. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse för egna och andras rättigheter och förmedla betydelsen av att sexualitet och relationer präglas av samtycke. I utbildningen ska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck kritiskt granskas. Eleverna ska även ges möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi.” (Lgr 22, s. 8).

För att alla inom skolan ska känna trygghet i att prata om och undervisa i ämnet, samt bemöta frågor från elever, vårdnadshavare och utomstående behöver hbtq+-arbetet förankras i hela personalgruppen, inklusive ledningen. Genom att utse en arbetsgrupp av medarbetare som har gemensamt ansvar för att utveckla arbetet med hbtq+-frågor signalerar ledningen till övrig personal att frågan är viktig och prioriterad av skolan. Skolbibliotekarien, som har en viktig roll i elevernas informationsinhämtning, litteraturtillgång och utveckling av källkritisk förmåga, kan med fördel ingå i denna arbetsgrupp.

I teori och praktik

I Skolverkets modell för ämnesområdet sexualitet, samtycke och relationer (<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sexualitet-samtycke-och-relationer>) framhålls tre perspektiv för att undervisningen skall bli ändamålsenlig – enskilda lektioner, dagar eller insatser, att fånga frågan i flykten och ämnesintegrering och ämnesövergripande. Denna modell passar bra även vid planering av skolbiblioteksverksamheten ur ett hbtq+-perspektiv.

Ämnesintegrering och ämnesövergripande arbetssätt kan ses som grunden och bygger mycket på att medvetandegöra sina egna praktiker för sig själv. Att inkludera hbtq+-perspektivet som regel i skolbibliotekets verksamhet ger många och upprepade tillfällen att synliggöra och normalisera närvaron av olika perspektiv på identitet, sexualitet, familjebildning etc. för eleverna. Det kan handla om hur vi väljer att formulera de exempel vi använder i vår undervisning i informationssökning och källkritik. Det kan också handla om vilka perspektiv vi tillåter ta plats i den litteratur vi tipsar om i olika ämnen. En skolbibliotekarie säger så här:

“Med lärarna så satsar jag på att regelbundet ge förslag på högläsningböcker/ klassuppsättning där hbtq+-personer är en del av karaktärsgalleriet. Det väcker oftast ett intresse hos läraren och eleverna att lära sig mer vilket öppnar upp för projekt m.m. utifrån vad de är intresserade av.”

Att fånga frågan i flykten handlar om att ta tillvara på de tillfällen då ämnet kommer upp spontant. Dessa tillfällen kan vara både positiva och negativa men i båda fallen gör vi gott i att:

- Ställa nyfikna och öppna frågor och bemöta eventuella kritiska påståenden utan att skambelägga.
- Uppmuntra ett kritiskt och filosofiskt tänkande.
- Välkomna elevers delaktighet.
- Vara tydliga med var gränsen går och ta eventuella kränkningar vidare enligt de rutiner som finns på skolan.
- Vara ärliga när vi inte har svaren men visa på viljan att ta reda på dem.

Finns det tid i tjänsten kan det vara bra att skapa en referensgrupp av elever som kan bidra med information om vad som är viktigt och relevant för dem i verksamheten – ett mer systematiskt sätt att fånga frågan i flykten. Två skolbibliotekarier beskriver det så här:

“Vi har kontaktat socialpedagogen om att få delta i möten som regnbågsklubben på skolan har, för att kunna se hur vi ska kunna göra mer för den här gruppen.”

“Jag har många olika hbtq+-relaterade flaggor i biblioteket och de leder ofta till samtal mellan elever, men också med mig. Att jag tagit mig tid att vara närvarande i de situationerna har till exempel gjort att elever själva tagit ansvar för att märka upp flaggorna med deras namn så att fler kan lära sig vad de står för.”

Att kunna fånga frågan i flykten bygger på att vi är bekväma och har kunskap i ämnet. Att reflektera över hur vi känner och hanterar frågan när den dyker upp spontant hjälper oss att upptäcka behovet av fortbildning eller stöd hos kollegor. En skolbibliotekarie uttrycker det så här:

“Om man är 'i situationen' så säger jag till på en gång, till exempel om man hör elever säga kränkande saker eller bara slänger sig med ord som kan upplevas kränkande. Annars är det viktigt med ett förebyggande arbete med att göra biblioteket till en plats där alla känner sig inkluderade.”

För en skolbiblioteksverksamhet kan enskilda lektioner, dagar eller insatser innebära allt ifrån sagostunder, bokprat och tidsbegränsade utställningar till deltagande i stora schemabrytande satsningar på skolnivå. Skolbiblioteket kan också ses som en informationskanal eller plats för uppmärksammande av satsningar som sker både i och utanför skolan. Det kan till exempel se ut så här:

“Jag samarbetar med kuratorn och skolsköterskan. De har böcker som behandlar temat i sina rum, som de alltid kan ha nära till hands om ämnet dyker upp under samtal eller dylikt. Ska starta gruppsamtal snart med kuratorn där vi tänkte fokusera på ämnet identitet.”

“Under Banned Books Week lyfter jag fram böcker som har varit förbjudna i andra länder, vilket ofta inkluderar böcker med hbtq+-tema. Under veckan samarbetar jag med lärare och tar in en föreläsare i ämnet som besöker olika klasser.”

Vad kan du göra?

Att arbeta utifrån ett hbtq+-perspektiv behöver inte handla om att göra stora projekt och temadagar. Det viktiga arbetet sker genom att medvetet inkludera perspektiven i den befintliga skolbiblioteksverksamheten. Exempelvis vid bokuppsättning, skyltning, bokprat, beståndsutveckling och katalogisering.

För många är budgeten begränsad, vilket gör det svårt att satsa stort på nya böcker och material med hbtq+-tematik. Med små medel går det ändå att göra ganska mycket. Exempelvis:

- Att investera i egen fortbildning för att kunna ge ett tryggt bemötande genom att vara påläst om negativa situationer uppstår och kunna stå bakom de uttryck för hbtq+ som finns i biblioteket.
- Att planera för inköp av litteratur på temat och ha perspektivet i åtanke oavsett vilket tema som köps in – hbtq+-perspektivet behöver inte alltid handla om kärlek och relationer.
- Att involvera eleverna och låta dem påverka hur biblioteket ska se ut, exempelvis om det ska finnas en regnbågshylla eller inte.
- Att skylta med den hbtq+-litteratur som redan finns i skolbiblioteket, oavsett hur få titlar det är.
- Att göra egna regnbågsetiketter eller skriva ut hbtq+-affischer som går att hitta gratis på nätet.
- Att samarbeta med kollegor på andra skolbibliotek eller folkbibliotek – kanske har de böcker eller material på hbtq+-tema för deposition.
- Att prata med kollegor på skolan om hur ni kan samarbeta, exempelvis genom att låna ut litteratur till elevhälsans väntrum.

Så här tänker och gör några skolbibliotekarier:

“Mitt mål är att elever och personal, som antingen identifierar sig som hbtq+personer eller har hbtq+personer i sin närhet, ska se skolbiblioteket som en trygg, inkluderande och demokratisk plats att vara i.”

“Jag undviker att säga ’killar och tjejer’ om grupper. Jag säger alltid ’ni som sitter i soffan’ eller liknande. Jag delar inte in böcker i genus, exempelvis denna bok är för killar. Jag har regnbåge och flagga i skolbiblioteket direkt när man kommer in för att visa här kan du fråga och prata om HBTQI+. Jag delar aldrig in i kill- och tjejgrupper om vi skall jobba med något. Jag har alltid med norm-kreativitet i bokprat och boksamtal.”

“Det är tydligt att framför allt eleverna ser och lägger märke till resultatet av bibliotekets arbete med HBTQI. HBTQI-elever ger oss positiv respons. Ibland gör också personal det. T. ex. har vi fått höra att det är i biblioteket som HBTQI-perspektivet syns allra tydligast på skolan. Vi strävar efter att skapa en miljö där eleverna ska känna att de vågar fråga oss om t. ex. HBTQI-böcker, men att det också ska vara lätt att själv hitta dem. Av kontakterna med elevföreningen tror vi oss veta att detta lyckas i åtminstone ganska hög grad.

Mål att reflektera över

Eftersom skolbiblioteksverksamhet ser väldigt olika ut i olika kommuner och på olika skolor har en blockstruktur med mål arbetats fram istället för en traditionell taxonomi. Tanken är att blocken ska fungera som ett organiskt redskap där du själv kan välja vilket block som behöver prioriteras i din verksamhet. Beroende på hur din verksamhet ser ut kan du välja att arbeta med ett eller flera block samtidigt. Vilket av blocken vill du börja arbeta med eller utveckla?

Fortsatt läsning

För mer information rekommenderas Svensk biblioteksförnings *Guide för bibliotekens arbete med hbtq+* där exempelvis en mer omfattande historiebeteckning och begreppslista finns.

Nedan följer tips på digitala resurser men även texter som den här guiden har haft som grund.

Bibliotek:

- Bibliotekslag https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801/
- Svensk biblioteksförnings <https://biblioteksforeningen.se/>
- <https://biblioteksforeningen.se/rapporter/guide-for-bibliotekens-arbete-med-hbtq/>
- Biblioteksbladet <https://www.biblioteksbladet.se/>

Skola:

- Skollag https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800/
- Läroplaner <https://www.skolverket.se/undervisning>
- Skolverket <https://www.skolverket.se/>

Hbtq+ och litteraturförmedling:

- Databasen Queerlit <https://queerlit.dh.gu.se/>
- Banned Books Week <https://www.svenskapen.se/banned-books>
- Riksförbundet för sexuell upplysning <https://www.rfsl.se/>
- Myndighet för ungdoms- och civilsamhällsfrågor <https://www.mucl.se/>